

הדף היומי

עלון יומי ללומדי הדף היומי יו"ל ע"י "מדרשית הדף היומי פ"ת"

מסכת בבא בתרא - דף ט י

!!! מקום זה מיועד להנצחה !!!

ענייני צדקה.

בדפים שלפנינו מאריכה הגמרא מאוד בגודל מצוות הצדקה, המעלות שיש בה לצד הברכות של הנותן צדקה לעני. וכן עוד בהלכות צדקה, ליקטנו מעט מהנושאים שעסקנו בהם בעבר בעיונים על הדף, אם תוספות כפי שיראה הקורא.

מצות צדקה.

מבואר בגמ' (כתובות נ) שמתקנת אושא שהמבזבז לא יבזבז יותר מחומש. האם יש אופנים שמותר לבזבז יותר. ומהי סדר נתינת צדקה.

כתב הרמב"ם (פ"ז ממתנו"ע ה"א), מצות עשה ליתן צדקה לעניי ישראל וכו' שנאמר פתוח תפתח את ידך לו ונאמר והחזקת בו גר ותושב וחי עמך ונאמר וחי אחיך עמך וכל הרואה עני מבקש והעלים עיניו ממנו ולא נתן לו צדקה עובר בלא תעשה שנאמר לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ידך מאחיק האביון.

הקשו על הרמב"ם, אמאי השמיט את המצוה של "נתון תתן". אמנם הרמב"ם הביא את זאת המצוה על מי שנמנע מלהלוות קודם השמיטה (סופ"ט משמיטה ויובל) אולם בפשטות הסוגיות קאי על צדקה. (עי' אור פני מלך)

במהר"י קורקוס וכן בראשון לציון לאוה"ח הק' (רמז' סעי' א') שאינו עובר על לא תאמץ, אא"כ ראהו והעלים עינו, אולם אם לא ראה אינו עובר, ואינו מחוייב לבקש אחריו. וכן הוא בצפנ"פ. (לגבי גבאי צדקה אם לא נתון האם עובר על לא תאמץ עי' בקול אליהו ח"ב יו"ד סי' יט' שמסיק שאף בגבאי צדקה עובר.)

שיעור מצות הצדקה:

בספרי (פ' ראה) כתוב שאין שיעור למצות צדקה. מנין שאם פתחת פעם אחת וכו' ת"ל פתח תפתח אפי' מאה פעמים. באבות דר' נתן (פ"ג) אם נתת פרוטה לעני בבוקר ובא עני נוסף בערב תן לו שאינך יודע מי כשר או שניהם כאחד טובים.

ברמב"ם (פ"ז ממתנו"ע ה"ה) בא העני ושאל די מחסורו ואין יד הנותן משגת לו כפי השגת ידו וכמה עד חמישית מצוה מן המובחר וכו' עכ"ל. דעת המהר"י קורקוס דעד חומש הוא בכל פעם כלומר כאשר בא עני יתן לו עד חומש כאשר בא עני נוסף יתן חומש מן הנשאר וכו'. באהבת חסד (ח"ב פי"ט) פלפל בדברי הר"מ והעולה מתוה"ד שאם אין יד הנותן משגת עד חומש ואם משגת יכול ליתן יותר. וכל מה שאמרו שאל יבזבז יותר מחומש הוא דווקא באין עניים אולם בדקיימי עניים יכול לתת יותר מחומש ובלבד שלא יתן כל נכסיו ויהיה הוא עני. וכן אין חיוב לדחוק עצמו בעבור זה. (במהר"ל דיסקין (סי' כד' בהגהה) נקט שאפי' פחות מפרוטה יוצא יד"ח. ובדבריו דן בהרחבה בבאור הלכה להגרחי"ק שליט"א פ"ז ממתנו"ע ה"א.)

תקנת אושא:

מבואר בגמ' וכך נפסק להלכה ברמב"ם שו"ע וכו' שאסור לבזבז לצדקה יותר מחומש. (ברמב"ם הזכיר האי דינא בסוף הלכות ערכין ואכמ"ל) וזאת מהטעם שהוא עצמו לא יצטרך לבריות. מעתה כתב באהבת חסד (פ"כ), שיש אופנים שיכול לתת יותר מחומש. א. לפני מותו יכול לתת עד שליש וי"א עד חצי. ב. כאשר הדבר הוא פיקו"נ יכול לתת יותר. ג. בקיימי עניים. ד. עשיר מופלג ואין חשש שיצטרך לבריות. ה. כאשר יש לו משכורת קבועה כדי סיפוק את היתר יכול לתת אף שהוא

יותר מחומש. ו. דעת השיטמ"ק שנותן להחזקת תורה הרי הוא שותף ואינו מוגדר כמבזבז. ז. מי שבין כך מבזבז על הבלי העולם.

עומק וסדר מצוות צדקה

מבואר בגמ' (גיטין ז) דרש רב עוירא, "אם שלמים וכן רבים וכן נגוזו" אם רואה אדם שמזונותיו מצומצמים, יעשה מהם צדקה. ובודאי כאשר הם מרובים. דרש תנא דבי רבי ישמעאל, הגוזז מנכסיו ועושה מהם צדקה ניצל מדינה של גהינם. "ועניתך לא אענך עוד" דרש ר' זוטרא, אפילו עני המתפרנס מן הצדקה יעשה צדקה. ודרש רב יוסף, אם נותן אדם צדקה שוב אין מראים לו סמני עניות. עסקנו כמה פעמים בעניין מצות צדקה ונלקט מעט מיני ים.

תנא דבי רבי ישמעאל למד שהגוזז נכסיו ועושה מהם צדקה ניצל מדינה של גהינם. ביותר למדנו בדברי רבינו יונה, אמרו בגמ' ביומא (פו, א) מי שיש חילול השם בידו, אין כח בתשובה לתלות ולא ביום הכפורים לכפר ולא ביסורין למרק אלא כולן תולין ומיתה ממרקת. רבינו יונה פותח פתח לשבים ונותן עצה לעוון המר של חילול ד', בשער הראשון (עיקר יז' אות מד') אומר ר"י "לרדוף פעולת החסד והאמת כענין שנאמר "בחסד ואמת יכפר עון וביראת ד' סור מרע". וממשיך בדבריו שצדקה תציל ממות. ואף שלמדנו שעל עון חילול ד' תשובה ויסורים תולים ומיתה ממרקת כמו שאמרו "אם יכפר העון הזה לכם עד תמתנו" אולם כאשר האדם ישתדל לתמוך ביד האמת ויעזר אחריה ויתעורר בדבריה והופיע אורו לעיני בני עמו ויחזק אנשי האמת ונשא ראשם וכיתות השקר ישפילם יגיעם עד עפר הנה אלה דרכי קדוש ד' והוד והדר לאמנתו ועבודתו בעולם וכו' על כן בהרבות פעליו לקדש את ד' ולעודד האמת וכו' ונסלח לו מעון החילול עם התשובה בשומו האמת לעמת אשמת החילול מדת תשובתו נגד מדת משובתו. ושונה הרבינו יונה את דבריו בשער הרביעי (אות ד' וה') שעל אף שמבואר בגמ' שאין תשובה על עוון חילול ד' אולם מי שיפעל וירבה כבוד שם שמים ויקדש את האמת וכו' יסור עונו ברב גדול כשרון המעשה שהוא בהפך מן המעשה אשר נואל ויעלה ארוכה לרפואתו.

הרמב"ם (מתנות עניים פ"י מהלכה ז' וכו') סיכם את סדר המעלות במצוות הצדקה. וז"ל, שמנה מעלות יש בצדקה זו למעלה מזו, (א) מעלה גדולה שאין למעלה ממנה זה המחזיק ביד ישראל שמך ונותן לו מתנה או הלואה או עושה עמו שותפות או ממציא לו מלאכה כדי לחזק את ידו עד שלא יצטרך לבריות לשאול. וכו'. (ב) פחות מזה הנותן צדקה לעניים ולא ידע למי נתן ולא ידע העני ממי לקח, שהרי זו מצוה לשמה, כגון לשכת חשאים שהיתה במקדש, שהיו הצדיקים נותנין בה בחשאי והעניים בני טובים מתפרנסין ממנה בחשאי, וקרוב לזה הנותן לתוך קופה של צדקה וכו'. (ג) פחות מזה שידע הנותן למי יתן ולא ידע העני ממי לקח, כגון גדולי החכמים שהיו הולכין בסתר ומשליכין המעות בפתחי העניים, וכזה ראוי לעשות ומעלה טובה היא אם אין הממונין בצדקה נוהגין כשורה. (ד) פחות מזה שידע העני ממי נטל ולא ידע הנותן, כגון גדולי החכמים שהיו צוררים המעות בסדיניהן ומפשילין לאחוריהן ובאין העניים ונוטלין כדי שלא יהיה להן בושה. (ה) פחות מזה שיתן לו בידו קודם שישאל. (ו) פחות מזה שיתן לו אחר שישאל. (ז) פחות מזה שיתן לו פחות מן הראוי בסבר פנים יפות. (ח) פחות מזה שיתן לו בעצב.

האם יש מעלה במצוות צדקה אפילו בלי ידיעת הנותן?

בתוספתא (סוף פרק שני ממסכת פאה), הביאו מעשה בחסיד אחד ששכח עומר בשדה, ואמר לבנו צא והקרב עלי פר לעולה ופר לשלמים. הבן שאלו, מה ראית לשמוח במצוה זו יותר מכל דבר אחר. אמר לו, מצוה זו אפילו בלא ידיעתו הוא מקיים את המצווה. וכו'.

ביאר העונג יו"ט בדרושים, (דרוש לפ' שקלים) שבמתנות עניים ובמצוות צדקה, בשונה משאר המצוות, החשיבה התורה ביותר את הנאת המקבל, ולכן בכל מקרה שיש הנאה למקבל, זוכה הנותן.

אומר הבית הלוי בדרושים, (דרוש לצדקה), בכל המצוות, אדם שעשה מצוה שלא לשמה, חסר לו עתה שעה בחיים, שבהם לא עשה מאומה. כגון, אדם למד שעה שלמה, אבל למד שלא לשמה. אם נאמר שבלא לשמה, זה לא נקרא לימוד. הוי אומר שבאותה שעה, לא למד, ולא עשה שום דבר מועיל. אולם במצוות צדקה, אפילו שיתן לעני שלא לשמה, או ישאיר בשדהו פאה, שלא לשמה.

מה נאמר, הוא עשה שלא לשמה. ולא קיים מצוה. אבל בפועל, לעני יש מה לאכול. העני יוכל לעמוד על רגליו. הוא הלביש את העני. מה שייך לומר בזה לא עשית לשמה, אז לא עשית. בפועל העני קם וניצב.

זמנים לנתינת הצדקה:

קודם התפילה:

כתב המחבר (או"ח סי' צב' סעי' י' וכן ביו"ד רמט' סעי' יד') טוב ליתן צדקה קודם התפילה. בכף החיים (רלב' סק"ג) כתב שכן הוא לפני מנחה. וכתב (רלה' סק"ד) שבמעריב אין צריך ליתן. ובברכ"י כתב דמ"מ אם נותן מועלת ומגינה. (בהליכות שלמה תפילה פ"ב הער' 27 כתב שהגדר לתת צדקה לפני התפילה אינו דוקא לתת לעני אלא כל חסד או הלואת מעות.)

בפסוקי דזמרה:

כתב המ"ב (סי' צב' סק"ו) שיש קהילות קדושות שנהגו לתת צדקה כשמגיע לפסוק והעושר וכו' ואתה מושל בכל. והביא עוד (סי' נא' סקי"ט) שהאר"י ז"ל היה נותן צדקה במעומד ב"ואתה מושל בכל".

בזמן אמירת ק"ש:

בפרשה ראשונה עי' בית ברוך על החיי אדם (כלל כא' סקכ"ז) שיש לאסור. ובפרשה שניה מותר.

אמירת הלל:

בהליכות שלמה (תפילה פ"ז סעי' ד' סק"ה) לא טוב הדבר לאסוף כי ע"י כך מבטלים את המתפללים מתפילתם ומכוונתם. וכן בהלל ואפי' הלל דר"ח דאינו אלא מנהג מ"מ כיון שמברכין אין להפסיק.

קריאת התורה:

כתב במ"ב (סי' צב' סק"ו) שלא כהוגן לאסוף בקרה"ת דמתבטלין לשמוע קרה"ת ומעניית ברכו.

בזמן אמירת מי שברך:

אפי' בשבת הקילו כמבואר בשו"ע סי' שו'. ובתורת שבת סק"י אמר להזהיר להוציא את הסכום בפה דיש לחוש שאל"כ ישכח כמה רצה לתת.

אזכרת נשמות:

סי' תרכא' סעי' ו' ועיין מ"ב. בשערים המצוינים בהלכה סי' קלג' סק"כ כתב ליתן את הצדקה לבית הכנסת שרגיל להתפלל שם. (ובא"א בוטשאש שם) כתב לומר בלי נדר.

כתב בספר מטה אפרים (סימן תרז')

ברוב המקומות שבמדינות אלו, נוהגים שמחלקים צדקה לעניים בדרך הליכה לבית הכנסת לתפלת המנחה, גם בעזרה שלפני בית הכנסת יושבין גבאי צדקה של בית הכנסת ושאר צדקות שבעיר ושם יתנו צדקות איש כמסת ידו.

והגבאים אין להם לדקדק עם הנותנים, ולקבל מהם בסבר פנים יפות ולא יפה עושים הנוגשים צדקה בעת הזאת ועושין פלילות עמהם ולפעמים יש דחוי בדמים באמרם מה זה לפני איש כמוך וכיוצא בזה והנותן מתביש ברבים וחלילה לעשות כן במקום צדקה צעקה, כי אף על פי שאמרו גדול המעשה אין לעשות רק ביחידות ולא ברבים והיה מעשה הצדקה שלום (ישעיה לב, יז).

ויש נוהגים שגם החזנים ובעלי תפילות מעמיד כל אחד קופתו וכל אחד נותן לפי ערכו. והטעם כדי שיתפללו עליהם בלב שלם. ואף שבעונותינו הרבים בזמנים הללו שאין הדור דומה יפה, ואדרבה לפעמים נמשך קטטה או על כל פנים שנאה בלב כשאין הנותן נותן בעין יפה, שלפי אמדן דעת השליח צבור או הבעל תפלה עצר זה נדבתו הראויה, אף על פי כן הואיל וכבר נהגו, מי יפר.

ומה טוב היה לנהג שיהו הקופות מכוסות לבל יודע לאיש אשר יפיל מהם אל תוכו ויבטח בשם ה' אשר אין מעצור כו' (שמואל א יד, ו). וזריזין מקדימין לעצמם לעשות רשימה אשר חפצם לחלק לכל אחד מהצדקות והקופות העומדים שמה ומוסר הפתקא עם המעות ליד הגבאי שהוא יחלק לכל הקפות כפי הרשום בכדי שלא יצטרכו להתעכב שמה הרבה וגם שלא יבואו לידי שכחה.

האם מברכים על מצות צדקה?

הרשב"א בשו"ת (ח"א סי' חי') ובאבודרהם (הל' ברכת המצוות) הביא מהר"י בן פלט דאין מברכין משום דשמא העני לא ירצה לקבל והוי מצוה דתלויה בדעת אחרים ולפיכך אין מברכין. בבאר הלכה להגרתי"ק שליט"א (פ"ז ממתנו"ע ה"א ד"ה מ"ע) שואל על דעת הבית הלל, שהובא בהג' יד אברהם על השו"ע (יו"ד סי' רמח') שנקט שאם אדם נתן לעני צדקה. והעני לא קיבל, יצא יד"ח מצות צדקה. והדבר צריך תלמוד מגוף דברי הרשב"א הנזכרים שאם נכון הדבר שאפילו בכה"ג שהעני לא קיבל מקיים מצות צדקה, א"כ שיברך. בראב"ד כתב שאין מברכים משום שזה מצוה שיש בה קלקול. שכאשר מברך על הצדקה, נראה שמודה על אותו קלקול של העני. אומנם בחרדים על הירו' (פרק כיצד מברכין) הביא שרבינו אליהו היה מברך על נתינת צדקה.

האם חייב לתת מה שחשב?

אדם שחשב לתת צדקה במחשבה. האם המחשבה מחייבת אותו, או כל עוד לא הוציא מפיו אין לחייבו. (נפק"מ גדולה כאשר נכנס עני או גבאי צדקה לביהכ"נ וחשב לתת לו ולבסוף יצא הגבאי וכד') מבואר ברמ"א (סי' רנח' סעי' יג') שלגבי צדקה לא צריך אמירה ואם חשב בליבו ליתן איזה דבר לצדקה חייב לקיים מחשבתו. וי"א שאם לא הוציא בפיו אינו כלום והעיקר כסברא ראשונה. א"כ נראה ברור שהרמ"א אחז להלכה שאפילו שנתינת הצדקה הייתה במחשבה כבר התחייב החושב. בפת"ש (סקט"ו) הביא משו"ת אש דת (סי' יד') שאם לא הוציא בפיו כלום לא חייב אולם אם הוציא שיתן צדקה חייב לקיים את הסכום שחשב עליו ואפי' לא הוציא את הסכום בפיו. ובמ"ב (הלכות מעות פורים תרצד' סק"ו) כתב שחייב לקיים מחשבתו אפי' לא הוציא בשפתיו. בערוה"ש סיים את זה הסימן שאף לדעה ב' ברמ"א ירא שמים יקיים ודובר אמת בלבבו.

עתה נדון האם שייך לחזור בו בצדקה, דנו בזה הקדמונים ושורש הדבר בגמ' בנזיר (י) במחלוקת ב"ש וב"ה האם יש שאלה בהקדש או לא. לשיטת ב"ש אין שאלה על הקדש, ולב"ה יש. או שענין הצדקה תלוי באמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט. ואף כאן יש לדון אם ה"אמירה" היא מסירה, הרי בקנינים יכול לחזור תוכ"ד, האם אף בהקדש כך. או כאשר אמרו "אמירה" ששואה ל"מסירה", היינו למסירה מוחלטת, שאינו יכול לחזור.

בדבר זה כבר עמד במחנה אפרים (הלכות צדקה סי' ח) הוא בדרכו להוכיח שלא שייך חזרה מצדקה, וכאשר אמר אדם שיתן צדקה שוב אין הוא יכול לחזור, וזן בתורת אמירה לגבוה כמסירה ממש להדיוט. על זו הדרך כתב אף בשו"ת ושב הכהן (סי' יח) והביא דבריו הפתח"ת (יו"ד סי' רנח סק"ז) וכן כתב בלבוש (חומ"ס סי' רנח).

אולם המחנה אפרים, זן בסוגיא של שאלה בהקדש, וטען כאמור שלכאורה הדבר יהיה תלוי בפלוגתת ב"ש וב"ה. וביותר, עולה שלדידן לגבי פסק הלכה, בודאי יכול לחזור, שהרי דעת ב"ה שיש שאלה בהקדש, א"כ לכאורה ה"ה בצדקה.

אולם נוקט המחנה אפרים שזה אינו, ומוכיח דבריו מהתוס', שאף ב"ה סברו שעל הצד שהיה חל, כבר לא היה יכול לחזור בו. הנידון הוא האם אנו תולים שאמר הריני נזיר כבר חלה הנזירות, ועתה מעוניין לחזור ולאסור רק גרוגרות ודבילה, ע"ז אמרו ב"ש אין מוציא דבריו לבטלה וכו' וכבר חל הנזירות. וב"ה סברו שעדיין מבאר הוא את דבריו ולא חלה הנזירות. אולם במקום שכבר אמר סלע זו לצדקה, בודאי לא יוכל לחזור אף לב"ה. וביאר בכך אף דעת הרמב"ם והטור ועי' בדבריו בהרחבה.

והנה נרחיב מעט בנידון הנזכר, אמרו בגמ' בב"ק (לו, ב) מעשה באדם שלאחר פסק הדין אמר, הואיל ופלגא דזוזא לא בעינא, נתביה לעניים. הדר אמר ליה נתביה ניהלי איזיל ואברי נפשי א"ל רב יוסף כבר זכו ביה עניים. ואף על גב דליכא עניים הכא אנן יד עניים. עכ"ל. מבואר לפום ריהטת הש"ס, שלא היה יכול לחזור בו, מאחר וכבר בדיבורו זכו העניים, כפי שאמר לו רב יוסף, "אנן יד עניים". בתוס' על אתר (ד"ה יד) הקשו, אמאי ר"י הזדקק להגיע לדין יד עניים אנן, הרי מחוייב לתת הצדקה מצד "בפיך זו צדקה", ולמדו בגמ' בר"ה שמתחייב בצדקה באמירה. ותי' תוס', שהכא הוי בגדר חוב שעדיין אין הכסף אצלו לתת לעניים, והוי דבר שלא בא לעולם. אולם ר"ח פי', שההוא

גברא לא התחרט מלתת צדקה אלא רצה לקחת עתה את המעות, ואח"כ לתת לצדקה. ע"ז אמר לו ר", יד עניים אנו, וכבר זכינו לעניים מדינא דמעמד שלשתן, וא"כ אין אתה יכול לקחת עתה את המעות.

למעשה הדברים מבוררים טפי בדברי הרי"ף (ית, ב מדפה"ר) שנקט דהוי מחלוקת האם אפשר לחזור בו לאחר שאמר אתן לצדקה ולכן רב יוסף אמר יד עניים אנו כדי לקיים המקח מדין מעמד שלשתן. והרי"ף עצמו נוקט שלא שייך לחזור בו כאמרו בר"ה שבפיך זו צדקה ומחוייב לאלתר. ומה שרב יוסף אמר יד עניים, היות והמעות לא היו ברשות הנותן, אולם בכה"ג שנמצא ביד הנותן בודאי שאין יכול לחזור בו. (ועי' בעה"מ שהביא דעת רב האי גאון. ועי' במלחמות וכן בריטב"א לקידושין כז'. בעוד פרטים בנידון).

עי' במחנה אפרים (שם) שהרחיב בנושא, ועי' מה שהוכיח בדעת הר"מ. ועכ"פ הוקשה לו דלמעשה נקטינן בדעת הרא"ש והטור ועוד, דהעניים זכו, וקונים באמירה גרידא. וא"כ האיך מצינו דהאומר סלע זו לצדקה יכולים לשנותה למצוה אחרת. וזה נפסק בטור (סי' רנט). וחידוש המחנ"א כל מה דאמרינן דזכה העני זה דווקא שאמרו סלע זו לצדקה לעני פלוני או לגבאי עניים, שהוא מבורר לצורך עניים, אולם אם לא אמר במפורש, שייך לשנות לאיזה מצוה שירצה, שאין כאן אמירה כמסירה לעניים אלא לצורכי גבוה, וכל מצוה היא בהגדרת צורכי גבוה (בכה"ג אף במסירה להדיט למי שיצא ראשון לא זכה). וכן הוא במהרי"ט (ח"א סי' כב).

ועי' בתומים (ח"מ סי' סו סק"ב) שכתב לפי הנ"ל נפק"מ לדון האם מהני להקדיש שטר חוב לעניים, על אף שקיי"ל שאין אותיות נקנות אלא בכתיבה ובמסירה. ודן בדעת הראשונים ועיי"ש מה שהביא מדברי הש"ך. ומה דדן בדין אסמכתא לעניים. ואפשר דדברי המחנ"א הנזכרים יעלו ארוכה לכמה מדבריו ודו"ק.

התועלת שבמצוות הצדקה.

"כל מי שאוהב את הצדקות אינו רואה דין חיבוט הקבר" ספר חסידים אות ל"ב.
"וקיבלתי כי על ידי שהאדם מאסף צדקה מאחרים על ידי זה מציל את דורותיו מלחזור על הפתחים" ערוך השולחן יו"ד רמ"ז אות ה'.

דברים ו, כד- כה: "ויצונו ה' לעשות את כל החקים האלה ליראה את ה' אלהינו לטוב לנו כל הימים לחיותנו כהיום הזה, וצדקה תהיה לנו כי נשמר לעשות את כל המצוה הזאת לפני ה' אלהינו כאשר צונו".

רבינו בחיי בהקדמתו לפרשת בראשית (ובפירושו עה"ת דברים ו, כד) מביא: וכדי לבאר שכל מצות שבתורה יש בהן תועלת הגוף והנפש, העיד משה רבינו ע"ה ואמר (דברים ו, ה) לטוב לנו כל הימים לחיותנו כהיום הזה, וכתיב וצדקה תהיה לנו כי נשמר לעשות וגו' לפני ה' אלהינו. ביאר כי קיום המצות הוא כולל שתי תועלויות: תועלת כלל הגוף בעולם הזה, ותועלת הנפש לעולם הבא, זה שהזכיר בכלל לטוב לנו כל הימים, ואח"כ הוסיף פירוש כלל ופרט "לחיותנו כהיום הזה" זהו תועלת הגוף בעולם הזה, "וצדקה תהיה לנו לפני ה' אלהינו", זהו תועלת הנפש לעולם הבא, וכן ביאר שלמה המלך ע"ה הענין הזה שאמר (משלי ד, כב) "כי חיים הם למוצאייהם ולכל בשרו מרפא", הא למדת שיש בכל המצות תועלת הגוף והנפש.

המהר"ל בחדושי אגדות (ח"ג עמ' נט) על מסכת בבא בתרא (ט, א) וכן בנתיב הצדקה פרק ד' ביאר מה שאמר רב אסי "שקולה צדקה כנגד כל המצות", כי כאשר הוא נותן צדקה, דבר זה נקרא שעושה "צדק ויושר", וכדכתיב (דברים ו, כד) "וצדקה תהיה לנו כי נשמר לעשות את כל המצוה הזאת", ומאחר כי מצוה זאת בפרט נקראת צדקה מפני שהוא "עצם הצדקה", כמו שמורה על זה השם שנקראת צדקה ולא תמצא זה במצוה אחרת, לכך שקולה כנגד כל המצות, אע"ג שכל אחת יש בה הצדק. ועוד כי תרגום צדקה "זכוותא", שתלמוד מזה הצדקה היא זכות הנפש, כי מי שנותן צדקה מפני כי יש לו זכות וטוב הנפש, ולכך חונן הדל וכל מצות הם זכות נפש האדם, ולכך אמר כי שקולה מצות הצדקה כנגד כל המצות.

במדרש זוטא שיר השירים פ"א (ובעוד מדרשים): "נותני צדקה מביאים שלום לעולם שנאמר והיה מעשה הצדקה שלום ועבודת הצדקה השקט ובטח עד עולם (ישעיה לב, יז)".

מצינו עוד מעלה במעשה צדקה, מה שאמר רבי אלעזר "גדול המעשה יותר מן העושה שנאמר (ישעיה לב, יז) והיה מעשה הצדקה שלום ועבודת הצדקה השקט ובטח עד עולם וכו'", (הרע"ב בפי' לאבות פ"ב מ"ז מביא: מרבה צדקה מרבה שלום, שנאמר והיה מעשה הצדקה). והגמרא בבא בתרא שם מביאה "אמר להו רבא לבני מחוזא במטותא מינייכו עושו בהדי הדדי כי היכי דתיהוי לכו שלמא במלכותא", וביאור הענין שגדול המעשה וכו' עד כדי "תיהוי לכו שלמא במלכותא", מסביר המהר"ל (שם) ר"ל כאשר הצדקה היא מוכרחת ע"י עשוי, וכל צדקה הוא ויתור ולפנים משורת הדין, וכאשר הויתור ולפנים משורת הדין הוא מוכרחת, וכן הצדקה נמצאת, הדבר הזה נותן שלום שלא יבא מחלוקת. כי המחלוקת ולפנים משורת הדין הם שני הפכים, כי בעל המחלוקת אינו נכנס לפנים משורת הדין, ומעמיד דבריו על הדין לגמרי, וכאשר מעשין על הצדקה שהוא לפנים משורת הדין, עד שנמצא לפנים משורת הדין לגמרי, דבר זה נותן שלום לגמרי, ואפילו במלכות, אע"ג שדרך להיות נמצא מדון וריב במלכות, שאין דרך להיות נמצא ויתור בענין זה, ועם כל זה כאשר מעשין על הצדקה עד שנמצא בעולם מדת הויתור ולפנים משורת הדין בהכרח, לכך נמצא שלום במלכות. ודבר ברור הוא כי המשפיע צדקה אל זולתו הוא הפך מי שנכנס עם הזולת במחלוקת ומתנגד לו, ולכך מעשה צדקה שלום. וכאשר כופין ומעשין על הצדקה להשפיע הזולת, (המחלוקת) מסולק לגמרי מכל וכל, שאין כאן מתנגד אל הזולת, עד שיש שלום לגמרי.

והבן מה שאמר גדול המעשה מן העושה צדקה, כי נתינת צדקה נחשב יציאה אל הפועל, מה שמשפיע אל אחר, והמוציא אחר אל הפועל הוא יותר עליון מאותו דבר שיוציא אל הפועל, ומזה הטעם המעשה והכופה על הצדקה מביא שלום.

כפיה על מצוות צדקה.

בגמ' בבא בתרא דף ט, א מביאה את הפסוק בישעיהו "והיה מעשה הצדקה שלום ועבודת הצדקה השקט ובטח עד עולם", השל"ה הקדוש [בפרק ווי העמודים פי"ב] שואל מה מורים כפילות המילים "והיה מעשה הצדקה שלום", "ועבודת הצדקה השקט ובטח". ועוד למה הפסיק בין מלת "והיה" למלת "שלום", יותר תיקון לשון היה באם היה כתוב "והיה שלום מעשה הצדקה", כי כוונת הפסוק הוא להורות לנו שמעשה צדקה שלום. וביותר קשה מתחלה נקרא צדקה "מעשה" על שם המעשה, ובסיפא דקרא קורא הצדקה "עבודה" שאמר ועבודת הצדקה, ובכל תרי"ג מצות לא מצינו שנקראת עבודה זולת הקרבנות, ועל תפלה אמרו רז"ל לעבדו בכל לבבכם איזה עבודה שהיא בלב כו'.

והנה, התוספות שם ד"ה אכפיה לר"נ כתבו ד' תירוצים ליישב איך אכפיה לר"נ והא כל מצות עשה שמתן שכרה בצדה אין בין דין שלמטה נזהרים עליה וגבי צדקה כתיב כי פתוח תפתח וגו' כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' וגו'. ואומר רבינו תם דהאי כפיה בדברים, ועוד תי' ר"ת דהכא קבלו עליהם שיכופו אותם הגבאים. ולר"י נראה דבצדקה כופין משום דכתיב ביה לאו לא תאמץ לבבך. ולריצב"א נ"ל שאין ב"ד מוזהרין פי' דאין נענשין וכו'.

אומר השל"ה הקדוש דבר נפלא מאוד, דקושית התוספות רמז ישעיה בלשוננו, כי סדר המקרא "והיה מדבר לכרמל וכרמל ליער יחשב ושכן במדבר משפט וצדקה בכרמל תשב והיה מעשה הצדקה וגו'", והוקשה לישעיה איך הסמיך ושכן במדבר משפט ליהיה מעשה הצדקה, והלא בצדקה אין שייך משפט כי אין לעשות משפט במקום שמתן שכרו בצדו כמו שמקשין התוספות. והוא מקשה והוא מפרק ומתרץ בפסוק כל התיורצין המתרצין בתוספות, תירוץ האחד דהכא קבלו אותו לכופן, זה שאמר "והיה מעשה צדקה" לדעת הגמרא האי לא קאי על העושה רק על ה"מעשה" הם הגבאים הכופים העם לצדקה, והכי פירושו אימתי כופין על הצדקה והיה מעשה, רוצה לומר כשהיה מעשה גבאים מוכנים ומזומנים דאז מקבלים העם עליהם לכופן, ולפירוש זה לא קאי והיה על השלום כי הוא מוכן מעצמו רק והיה קאי על המעשה שיהיו הגבאים מוכנים לעם אז רשות להם לכופם כי הכי קבלו עליהם.

והתירוץ דהאי כפיה בדברים רמז ישעיה בקרא להודיע לנו באם לא יש מי שמוכן לכך להיות גבאי, ואז אין לכופ העם במעשה אבל יכופם בדברים, ו"מה הן" קתני, מה הן הדברים של כפיה יאמר לו כמה גדולה עבודת הצדקה שהשקט ובטח עד עולם, וההיפך בהיפך, ועבודת הצדקה וגו' לאו לשון

הנביא הוא להכפיל נבואתו רק רמז לנו מה שיאמר המעשה והעושה לכופי אותו בדברים המשברים הלב, ומאחר שהוא רמיזת דברים מה שיאמר המוכיח לעשות צדקה לכן הסמיך גם זה יאמר לו לשבר לבבו זכה הלא פרוס לרעב וגו', לא זכה ועניים מרודים תביא בית. ואין סברא לדרוש דרש זה זכה ולא זכה ממקרא של השקט ובטח וגו', רק הדרוש הוא נדרש מפסוק פרוס לרעב וגו' רק הוא מביא הדרוש בכאן לרמז שהכופה בדברים יאמר שהצדקה היא השקט ובטח והיפוכו בהיפך, ויאמר לו גם כן זכה ולא זכה.

והתירוץ השלישי בצדקה מותר לכופו משום דכתיב בה לאוין לא תאמץ לבבך וגו', התירוץ הזה רמז בפסוק ששינה בסיפא דקרא וקרא הצדקה עבודה, ואמר ועבודת הצדקה וגו', למה נקרא הצדקה בשם עבודה, אלא לרמז לנו מה שעושה בפעולה שנותן הצדקה יפול עליו לשון עשייה שהוא עושה הצדקה, אך לקיים המקרא לא תאמץ לבבך וזה תלוי בלב, כי יכול להיות שנותן צדקה ורע לבבו, מה שאין כן כשנותן בעין יפה ונותן הצדקה בלב שלם, אז נקראת הצדקה "עבודה", כמו שאמר הכתוב ולעבדו בכל לבבכם, ונמצא שרמז לנו שהצדקה נקראת עבודה על שם לא תאמץ לבבך רק יתנה בלב שלם, ממילא מי שלא ירצה ליתן צדקה כלל, בודאי עובר על לאו לא תאמץ לבבך, לכן יש לכופו האיש ההוא על מעשה צדקה מאחר שעובר על הלאו.

נמצא הקושיא שמקשין התוספות והרי כל מצות עשה שמתן שכרה בצדה אין כופין וכו', גם זה מקשה הנביא למה הסמיך ושכן במדבר משפט לוויה מעשה הצדקה משמע לעשות משפט בצדקה והלא אין כופין על מצות עשה וכו', והתירוץ של התוספות מתרץ הנביא, א. דהכא קבלו עליהם לכופין, מרומז במלת "והיה מעשה" רוצה לומר שיהיה מוכן ומזומן המעשה דהיינו הגבאים, ואז מקבלים עליהם לכופין. שנית דהאי כפייה בדברים מרומז בפסוק שאמר "השקט ובטח עד עולם", רוצה לומר המוכיח אותם על הצדקה יאמר לו העושה צדקה ישב בהשקט ובטח והיפוכו בהיפך, ויאמר לו גם תוכחה זו זכה שנותן צדקה הלא פרוס לרעב וגו' לא זכה ועניים מרודים וגו'. שלישית בצדקה מותר לכופו משום דכתיב בה לאו לא תאמץ לבבך וגו', זה מרומז על שקרא הצדקה "עבודה" להורות לנו שיתן הצדקה בלב שלום ואל ירע לבבו בתתו, ואז היא עבודה כמו שנאמר ולעבדו בכל לבבכם וכו', מה שאין כן כשנותן בעין רעה אז אין צדקה שלו עבודה, נמצא כשאין נותן צדקה כלל שעובר על לא תאמץ וגו' וכופין האיש ההוא על הצדקה. ובזה אין שום יתרון בפסוק, והכל צריך לכתוב להורות לנו הדרך דרכי הצדקה באיזה אופן כופין על הצדקה.